

Sevinc Əziz
Naxçıvan Dövlət Universiteti

CEYN OSTİNİN “İNGİLTƏRƏNİN TARİXİ” ƏSƏRİNDƏ PARODİYA VƏ İRONİYA

Açar sözlər: *Ceyn Ostin, “İngiltərənin tarixi”, parodiya, ironiya*

Keywords: *Jane Austen, “The History of England”, parody, irony*

Ключевые слова: *Джейн Остин, «История Англии», пародия, ирония*

Ceyn Ostin (Jane Austen, 1775-1817) İngiltərənin Hempşir qraflığındakı Stivenon şəhərində keşiş ailəsində dünyaya gəlmişdir. Keşiş ailəsi olmasına baxmayaraq Ostinlər dini doğmalarla yaşamırdılar. Bu ailə dünyəvi problemlərdən hali olmadıqları üçün kitaba sevgi hər bir ailə üzvü üçün sevimli məşğuliyyət idi. Belə mühitdə böyüyən Ceyn Ostin gənc yaşlarından ailə içi tamaşalar hazırlayır, komik tərzdə yazır, kiçik hekayələr uydururdu. O, universitet təhsili almasa da həddindən artıq çox oxuyur, ingilis ədəbi nümunələrinə parodiyalar edirdi. Gənc yazıçının parodiyaları sentimental ədəbi nümunələrlə yanaşı İngiltərə tarixinə də toxunurdu.

Bir qayda olaraq C.Ostin yaradıcılığını erkən dövr – 1795-1798-cı illər və ona dünya şöhrəti gətirən “Qürur və qərəz”(Pride and Prejudice), “Ağıl və ehtiras” (Sense and Sensibility), “Nortenger abbatlığı” (Northanger Abbey), “Mensfild park” (Mansfield Park) romanlarının yazıldığı 1811-1816-cı illər dövrünə bölürlər.

Yazıçının erkən yaradıcılığı gənclik illərinə təsadüf etdiyinə görə onun ilk yazı təcrübəsi dövrün digər sənətkarlarından fərqlənirdi. “Sevgi və dostluq”(Love and Friendship) əsərini on dörd, “İngiltərənin tarixi” əsərini isə on beş yaşlarında qələmə almışdır. Hər iki əsərdə xəfif yumor hissi və uşaq sadələvhlüyü ilə yanaşı inanılmaz yazıçı cəsarətini də sezməmək mümkün deyil. Kiçik Ceyn hər iki əsərdə XVIII əsrin melodramatik yazılarını parodiya edir, onlara gülür, bəzən isə kinayəli tonda eyham vurur. Maraqlıdır ki, gənc yaşlarında yazılan bu əsərlərdə sezi-lən satirik, kinayəli ton onun yetkin dövr yaradıcılığında da özünü büruzə verir və məhz bu üslubi-tematik yanaşma onu bir yazıçı kimi digər həmkarlarından fərqləndirir.

Şekspir, Qoldsmi, Stern, Filding və Riçardson kimi görkəmli söz ustalarının yaradıcılığına böyük rəğbəti Ceynin formalaşmasına öz təsirini göstərmişdir. Qoldsmitin “İngiltərənin tarixi: erkən dövrdən II Georqun ölümünə qədər” əsərinə parodiya kimi yazılmış “İngiltərənin tarixi” (The History of England, 1791) əsərində Ceyn Ostin həmçinin məktəbdə tədris olunan tarix dərslərlərini də ələ salır. Qeyd etmək lazımdır ki, məhz gənclik illərində yazılan əsərlərində ironiya və sarkazm birmənalı şəkildə özünü büruzə verir. Yazıçının ən məşhur əsərlərindən

olan, erkən yaradıcılığına aid edilən "Nortenger abbatlığı" romanı da qotik romanlara parodiya və ironiya üzərinə yazılmışdı [7;8].

Adı çəkilən əsərlərdə Ceyn Ostin incə lirizm və xəfif yumor hissiylə ingilis cəmiyyətinə gülür, onu ingilis yumoruyla təsvir edirdi. "İngiltərənin tarixi" əsəri də məhz belə üslubda yazılmış, yaradıcılığının erkən mərhələsini müəyyən edən ironiya ilə təsvirin ən unikal əsərləri sırasında yer alır. Əsər yazıcının sağlığında işıq üzü görməmiş, illər sonra yaxın qohumu Frensis Ostin tərəfindən nəşr edilmişdir [2].

Burlesk janrında yazılan və parodiya üzərində qurulan əsərdə yazıçı ingilis monarxlarının həyatından bəhs edən kitablara gülür, başqa sözlə, tarixçilərin obyektivlik anlayışını ələ salır. Yazıçı Şarlotta Torner-Smitin novellaları ilə yanaşı, Şekspir və Şeridanın əsərlərinə ilkin mənbə kimi istinad edir və hər vaxtlə bədii əsərin tarixi faktların istinad yeri ola bilməz tezisini irəli sürür. Elə bu səbəbdən o, ingilis tarixində xüsusi yeri olan kral və kraliçaları yumor hissiylə təsvir edir, onları özünəməxsus gülüş hədəfinə çevirir. Xronoloji ardıcılıqla təsvir edilən ingilis monarxlarının həyatı uşaq sadələşməsi ilə şərh edilir, söz oyunundan məharətlə istifadə edərək o, müəllif mövqeyini əyani şəkildə ortaya qoyur. İngilis mənbələrindəki qeydlərə əsasən əsər yazıcının bacısı Kassandra Ostinə ithaf edilib [4] və ona görə də "İngiltərənin tarixi" Ostinlər ailəsinin şəxsi arxivi kimi qorunub saxlanmış, keçən əsrin yetmişinci illərində (1977-ci il – müəllif) onun nəşrinə icazə verilmişdir [3]. Ostinlər ailəsi əlyazmanı Britaniya kitabxanasına satmış və beləcə, əsər işıq üzü görmüşdür.

İngilis krallarının adları ilə adlanan və on üç fəsildən ibarət olan pamflet formasında yazılan əsəri müəllif uydurması da adlandırmaq olar. Uydurma və yaradıcı təxəyyülün sərhədlərində yazılan "İngiltərənin tarixi" əsərində hiperbola və simvollara geniş yer verilir, müəllif mövqeyinin açılmasında məcazlardan istifadə edilir. Yazıcının belə yazı üslubunu xüsusi qeyd edən Y.Qeniyeva yazırdı ki, "yazıcının satirik qələmi bir o qədər də maraqlı olmayan sosial tipləri – aristokratların, müxtəlif "əməlləri" olan zadəganların və özündənrazıların qalereyasını məcazlarla təsvir edə bildirdi" [1].

Ceyn Ostin ənənəvi ingilis tarixinin yazılma formasından istifadə edir, ingilis monarxlarının hakimiyyəti dövrünü ardıcılıqla sıralayır. Lakin görünən odur ki, ənənə yalnız formada özünü bürüzə vermişdi, əslində isə tarixə hörmətlə yanaşmaqdan Ceyn Ostin parodiya sərgiləyir, İngiltərədə tarixində baş verən yer-siz hadisələrə kinayə ilə yanaşır, onları bəzən ələ salır. Məhz bu üzəndən əsəri satirik parodiya da adlandırmaq olar. Müəllif ingilis tarixinin təhkiyə üsuluna gülür, yeri gələndə şəxsi mülahizələrini irəli sürür.

IV Henrixlə başlayan fəsil yazıcının ironik tonunu bütün varlığı ilə bürüzə verir: "Nə deyirlər desinlər, Henrix əbədi yaşamadı. Xəstə düşən kimi oğlu, şahzadə Uelski tez gəlib tacı əlindən aldı. Bununla bağlı kral uzun bir nitq də söylədi, oxucu onun məzmununu Şekspirin pyesindən öyrənə bilər" [5].

Göründüyü kimi, əsərin psixoloji təsvirinin vacib məqamlarından biri onun ironiyasıdır və məhz ironiya bütün mətnə sirayət edir. Ironiya Ceyn Ostini yazı boyu "səpələnmiş" ifadələrində özünü göstərir. Məhz ironiya vasitəsilə yazıçı in-

gilis krallarının davranışlarına və onlara ünvanlanan münasibətini açıqlayır. Elə bu üzdən ironiya obyektiv sarkazmdan “qoparaq” gerçəkliyin tənqidində universal vasitəyə çevrilir. Əsərin ilk səhifələrindən yazıçı ingilis tarixində mövcud olan münasibətlərin kökündə heç bir mənəvi-ruhani dəyərlərin olmamasından, münasibətlərin yalnız alqı-satqı üzərində qurulmasından, hətta qohum, ata-oğul münasibətlərində maddiyyatın hökm sürdüyünü dilə gətirir.

“V Henrix” fəslə acı ironiyanın və sarkazmın ifşası ilə davam edir: “Onun hakimiyyəti dövründə lord Kobhem diri-diri yandırıldı, düzdür, mən xatırlaya bilmirəm nə üçün və nədən ötrü? Sonra əlahəzrət nəzərlərini Fransaya yönəltdi və şəxsən ora getdi, Azenkure yaxınlığında məşhur qırğını törətdi. Bundan sonra kral qızı Yekaterinanı özünə arvad elədi, əgər Şekspirin sözlərinə inansaq o, görünüşünə görə heç də pis deyildi. Bütün bu nailiyyətlərinə baxmayaraq kral öldü və taxta oğlu Henrixə qaldı” [5].

Ceyn Ostinin yaradıcılığında qadın problematikası kifayət qədər öyrənilən sahədir və bu sahədə ədəbiyyatşünaslıqda geniş elmi ədəbiyyatda mövcuddur. Lakin bir məsələni xüsusilə qeyd etmək yerinə düşər ki, yazıçı hələ gənc yaşlarında qadın mövzusunda xüsusi həssaslıqla yanaşmış, ilk qələm təcrübələrində, hətta ingilis tarixini yazanda belə bu mövzudan yan keçməmişdir. “İngiltərənin tarixi” əsərində də qadın mövzusunda maraqlı yanaşma sərgiləməsi buna əyani sübutdur. Əsərdə kraliçaların həyatından bəhs etdiyi kimi, kralların həyatında xüsusi rol oynayan qadınlardan söz açılır, Fransanın milli qəhrəmanı Janna d’Arkdandan da bəhs edir. VI Henrixin Marqarita Anjuyskiylə evliliyindən söz açan müəllif ardınca etinasız şəkildə başqa bir mövzuya keçir və eyni formada Janna d’Arkdan yazır: “Elə bu zaman arasında yaşayan Janna d’Ark ingilislər arasında elə bir qarmaqarışlıq yaratmışdır ki! Düzdür, gərək onu diri-diri tonqalda yandırmayaydılar, amma olan artıq olub... Yorklar və Lankasterlər aramsız müharibələr aparır, sonuncular da hər zaman məğlubiyyətə uğrayırdı (yaxşı olur!). Nəticədə Yorklar tam qələbə çaldılar, kralı öldürdülər, kraliçanı gəlidiyi yerə yolladılar və IV Eduardı taxta çıxardılar” [5].

Kəskin tənqidi görüşləri və inanılmaz gülüş hədəfinə çevirdiyi ingilis hökmdarları gənc yazıçının nəzərlərindən yayınmır, hər fürsətdə onları ələ salır. Müəllifin də qeyd etdiyi kimi əsər bacısı Kasandraya ithaf edilmişdir və bu üzdən əsərin əvvəlində “Bu tarixi oçerkdə çox az tarixlər olacaq” [5] deməklə özünü sığortalayır və tarix haqqında biliksiz olduğunu dilə gətirir. Elə bu üzdən I Karlın tarixçəsinə keçəndə yazır: “Bu kralın hakimiyyəti dövründə baş verən hadisələr oqədər çoxdur ki, onlardan yazmaq mənim qələmim üçün həddindən artıq çoxalardı, hər olmuş hadisəni sadalamaq da mənə maraqlı deyil (yalnız mənə aid olanlardan yazıram)” [5].

“İngiltərənin tarixi” əsərinin maraqlı məqamlarından biridə odur ki, gənc yazar tarixi hadisələr fonunda kişilərin həddindən artıq “kultlaşdırılmasına” yol verildiyini və tarixi yazılarda qadınların yoxluğunu qeyd edir. Yazıçı qadınların tarixi hadisələrdə yalnız kral ailəsi və ya kraliça olması zamanı tarixçilərə maraqlı gəlməsindən təəssüf edir. Ceyn Ostin IV Henrixdən bəhs edən fəsildə bu hadisəyə eyham vurur: “Görünən odur ki, Henrix evli olub, ona görə ki, dörd oğlu olub.

Amma mənim gücüm çatmır deyim ki, onun arvadı kim olub, onun haqqında biliklərim yox dərəcəsidir" [5]. Görünür gənc Ceynin eyhamı Qoldsmitin ingilis tarixi ilə bağlı məlum kitabı ilə bağlıdır. Məlumdur ki, bu kitabda Henrixin və digər ingilis krallarının arvadları haqqında bir kəlmə belə yazılmamışdır. Tarixi mənbələrdə Henrixin yalnız varisi barəsində yazılır və bu üzdən hesab etmək olar ki, gənc yazar uydurma və təxəyyülün hüdudlarına baş vurmaqla qadınının yoxluğunu, əksinə kişi hegemonluğunu birin dördə nisbətində qaldırmışdır. Yazıçının erkən yaradıcılığına xas olan hiperbola və digər təsvir vasitələrindən istifadə ingilis tədqiqatçıların gözündən yayınmamış və bu üslubi xüsusiyyəti dəfələrlə qeyd etmişlər. Ceyn Ostinin "İngiltərənin tarixi" əsərini Qoldsmitin "İngiltərənin tarixi: erkən dövrdən II Georqun ölümünə qədər" əsəri ilə müqayisə edən Lindsy Sitter yazırdı ki, "Ostin bilərəkdən özünəgüvənən və dramatik tonda nəql edən təhkiyəçidən istifadə edirdi ki, tarixin darıxdırıcı olmasından, insan həyatındaki neytrallığından bəhs edə bilsin" [6].

Şotlan kraliçası Mariya Stüartın təsviri yazıçı qələmində xüsusi sevgi və mərhəmət hissiylə qələmə alınmış və demək olar ki, əsərin ən incə notlarını ifadə edir: "Bu ecazkar şahzadə inanılmaz xarakterə malik idi və ona görə də sağlığında çoxlu dostlar qazanmışdır. Təkcə hersoq Norfolk nəyə desən dəyərdi, bizim dövrdə isə mister Uitaker, misis Lefroy, misis Nayt və mən" [5]. Bu dərəcə qəti və cəsarətli münasibəti yalnız romantik dünyagörüşlü yazar ifadə edə bilirdi və Ceyn Ostin romanlarının sonrakı taleyi bu ana xətti davam etdirdi. Görünür, yazıçının Mariya Stüarta olan sonsuz sevgisi eyni zamanda da onun günahsızlığını sübuta - yetirmək istəyindən irəli gəlirdi. Məhz bu üzdən gənc yazar pərəstiş etdiyi Mariya Stüartla Elizabet Tüdor arasında müqayisələr aparır, üstünlüyü birinciyə verirdi.

Ceyn Ostin obrazlarının təsvirində nəinki satiraya müraciət edir, o, eyni zamanda da yumoristik üsluba da yer verirdi. İki qadının təsvirində yazıçı onların xarakterik xüsusiyyətlərini açmaqdan ötrü onları kraliça kimi deyil, insani keyfiyyətləri ilə təsvir edir və məhz bu təsvirdə yumora, eyhama üstünlük verirdi. Əsərin bir yerində taxt-taca sahib çıxan kraliçaya "imkan tapan kimi taxta dırmaşan Elizabet" ifadəsiylə gülür.

Kraliça Elizabətdən əvvəl ingilis taxtına sahib olan kraliça Mariyaya həsr etdiyi fəslə "Bu qadın ingilis taxtına iddialı olan digərlərindən fərqli olaraq bəxti gətirənlərdəndir" ifadəsiylə ona olan laqeyd münasibətini bildirir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu laqeydlik yazıçının kinayəli tonunda da özünü göstərir: "Kraliça öldü, varis də qoymadı" [5]. Meri Sponqberq "Ceyn Ostin və İngiltərənin tarixi" tədqiqatında yazırdı ki, "qadının keçmişi" ilə bağlı laqeyd münasibəti Ceyn Ostin tarixi yazarlarla əlaqələndirir və elə bununla bağlı ingilis tarixində baş verən bir çox hadisələrin uydurma olmasını vurğulamaq üçün satirik üsula əl atırdı [7, s.58].

Maraqlıdır ki, Elizabet Tüdora tənqidi münasibətində belə qadın təəssübkeşliyi özünü bürüzə verir və buna görə də: "Pis xasiyyətinə baxmayaraq o, bu qədər qəddarişlər görə bilməzdi, əgər əclaf və pozğun kişiler onu bu cinayət yoluna sövq etməsəydilər" [5]. Göründüyü kimi gənc Ceyn epitetlərə yer verir, tarixi şəxslərin təsvirində bədii ifadə vasitələrindən yan keçmirdi. Bu eyni zamanda da onunla

bağlı idi ki, İngiltərənin rəsmi dairələri I Elizabet dövrü və ya “Qızıl əsr” adlandırdıqları Elizabet Tüdor hakimiyyətini ideal sayır, onun idarəçiliyini mükəmməl hesab edirdi. Gənc Ceyn də kraliçanın hakimiyyəti illərində baş verən qüsurları ona deyil, ətrafında olan “əclaflara” bağlayırdı. Başqa tərəfdən belə münasibəti yazıçının romantik dünyagörüşü ilə də əlaqələndirmək olar. Məlumdur ki, insana olan sonsuz sevgi daxili xəyal qırılığın və əvəzlənən romantik üslubi-tematik problemin vacib məqamlarından biridir. Ceyn Ostinin erkən yaradıcılığında da məhz bu sentimental-romantik üslub özünü büruzə verir. Mariya Stüartın günahsız olmasını oxucusuna var qüvvəsi ilə çatdırmaq istəyən gənc yazarın təbiiliyi də oxucunun gözündən yayınmır: “Oxucumu inandırım ki, o, zərrə qədər də günahkar deyildi. Yalnız bir şeydə bu zavallını günahlandırmaq olardı: onun həddən artıq ürəyiaçıqlığı, gəncliyi və tərbiyəsi ağılsızlığına səbəb olmuşdur” [5].

Ceyn Ostin sevimli qəhrəmanı Mariya Stüartı mükəmməl qadın, qürurlu insan və xalqını sevən qəhrəman obrazında canlandırır, onun ölümqabağı davranışlarını kübarlığın simvolu kimi qələmə verir. Ölüm hökmünü gözləyən, oğlu və yaxınları tərəfindən tərک edilən Mariya Stüart qadın rəşadətini simvoluna çevrilir: “Ölümünü ağılını itirmədən, inanılmaz şəkildə sarsılmaz dözümlə qarşıladı. Öz dininə sadıq qaldı, ona hazırlanan amansız taleyi mərd qarşıladı. Görünür günahsızlığı ona dözümlü və səbir verirdi” [5].

Görünür yazıçının sonrakı yaradıcılığında qırmızı xətlə keçən qəhrəmanının yaşadığı mühitlə onun arasında olan kəskin uçurumu ifadə etmək kimi vacib məqam məhz “İngiltərənin tarixi” əsərində start götürmüşdür. Ceyn Ostin qəhrəmanlarını ideallaşdırmırdı, amma eyni zamanda da onları əzən, idealları ilə tərs mütənəsis olan anlaşılmaz mühiti, bu mühitin insanlarını dönə-dönə əsərlərində canlandırırdı.

İnsanların fiziki məhvi yazıçının əsərlərində pislənir, insanlararası münasibətlərdə sədaqət, qayğı, sevgi, dostluq və qardaşlıq prinsipləri dəstəklənir və təbliğ edilirdi. Sevgidə dürüstlük və hisslərin səmimiyyəti, fədakarlıq, qayğıkeş insani münasibətlər onun tərəfindən ideallaşdırılmış şəkildə oxucuya çatdırılırdı. İnsanlar onun üçün ləyaqətli və qayğıkeş və ən əsas da bütün həyatı situasiyalarda öz insani keyfiyyətlərini itirməyən ən yüksək varlıq kimi dəyərləndirilirdi. Görünür, ona görə də, real tarixi qəhrəmanlarını özünəməxsus şəkildə qoruyur və onlara rəğbət bəsləyirdi.

Ədəbiyyat

1. Гениева, Е. Ю. Чудо Джейн Остен / Е. Ю. Гениева // Леди Сюзен; Уотсон; Сэндитон : романы / Дж. Остен. - М. : Текст, 2002. - С. 11.
2. Book Review: THE HISTORY OF ENGLAND (Jane Austen) <https://www.historynet.com/book-review-the-history-of-england-jane-austen-bh.htm>
3. Cassandra Austen's Drawings of English Royalty for Teenage Jane Austen's Parodic History of England <https://www.brainpickings.org/2015/01/30/jane-austen-history-of-england-cassandra-drawings>
4. Fiona Macdonald. The racy side of Jane Austen. <http://www.bbc.com/culture/story/20170110-the-teenage-writings-of-jane-austen>

5. Jane Austen. The History of England <https://penelope.uchicago.edu/austen/austen.html>
6. Lindsey Seatter. Jane Austen, "The History of England" <https://thecommonplace.blog/primary-texts/fictional-prose/the-history-of-england/>
7. MarySpongberg. Jane Austen and the History of England// Journal of Women's History. Johns Hopkins University Press, Volume 23, №1, 2011, pp. 56-80
8. Old Jane Austen Writes a Satirical History Of England: Read the Handwritten Manuscript Online (1791) <http://www.openculture.com/2014/02/15-year-old-jane-austen-writes-a-satirical-history-of-england.html>

Summary

Parody and Irony in Jane Austen's "The History of England"

The novel "The History of England" written by Jane Austen in her teens, the genesis of parody and irony taken place in her further creativity are being researched in the article. Thematic and stylistic tone of "The History of England" reflected in the whole writer's artistic world and as a result it determined her further creativity. The writer expresses her attitude towards English kings' behavior by irony. That's why irony in Jane Austen's abovementioned novel acts as objective sarcasm and universal way in reality criticism.

Резюме

Пародия и ирония в произведении Джейн Остин «История Англии»

В статье анализируется юношеское произведение Джейн Остин «История Англии», исследуется генезис пародии и иронии, которые прослеживаются и в дальнейшем ее творчестве. Сатирическо-иронический стилистический тон внедряется в художественный мир писательницы, что и определяет ее последующее творчество. Посредством иронии писательница раскрывает отношение к манерам английских королей. Именно поэтому в упомянутом произведении писательницы ирония выступает в роли объективного сарказма и универсального средства критики действительности.

Rəyçi: f.e.d. dos. H.Əliyeva